

Thụy Khuê

Alain Robbe Grillet

hay sự trải nghiệm con người trong thế giới đồ vật và sự vật

Ở tuổi 80, Alain Robbe Grillet, người chủ trương phong trào **Tiểu Thuyết Mới** tại Pháp những năm 50-60, trong tháng 10 năm 2001 vừa cho xuất bản **La Reprise** (Quay Lại), cuốn tiểu thuyết mới nhất của ông. **La Reprise** đánh dấu sự trở lại sau 20 năm hầu như không có tác phẩm thật sự tiểu thuyết, kể từ cuốn **Djinn**, ra đời năm 1981 và cũng để nhìn lại quá khứ văn học của tác giả với mục đích cách tân **Tiểu Thuyết Mới**, ra đời cách đây đã nửa thế kỷ.

Alain Robbe Grillet sinh ngày 20 tháng 8 năm 1922 tại Brest, một thành phố bên bờ biển Bắc Đại Tây Dương -thuộc miền Tây vùng Bretagne- Pháp. Xuất thân là kỹ sư canh nông, trong một gia đình có khuynh hướng chính trị cực hữu, chuộng trật tự xã hội, ủng hộ Pétain. Sau này Alain Robbe Grillet cho biết có hai động lực thúc đẩy ông bỏ nghề công chức để viết văn: Chính trị và tính dục. Từ Freud, người ta biết rằng tính dục chi phối tất cả và từ Marx, người ta biết rằng chính trị chi phối tất cả. Qua thể chiến thứ hai, ông nhận thấy chất điên loạn trong chế độ Nazi, những chế độ được gọi là trật tự thường dấu một mặt trái vô trật tự, với bản chất độc tài, khủng bố và diệt chủng. Những khám phá này đã đưa ông đi vào con đường viết văn. Và những tác phẩm của ông là hành trình tranh đấu giữa cái trật tự (l'ordre) và cái vô trật tự (le désordre).

Từ lâu, Alain Robbe Grillet vẫn biết mình không phải là một kẻ "bình thường" cho nên những hình ảnh bạo dục, khổ dâm là cần thiết cho sự vận hành bộ máy sinh thực của chính tác giả(1) và có lẽ vì thế mà Alain Robbe Grillet trở thành nhà văn bất thường và độc đáo nhất của Pháp trong thế kỷ XX. Tập truyện đầu tay viết năm 1949, tựa đề **Un Régicide** (Kẻ Giết Vua) bị nhà Gallimard từ chối, mãi đến năm 1978 nhà Minuit mới in lần đầu.

Cuốn tiểu thuyết xuất hiện đầu tiên là **Les Gommages** (Những Cục Tẩy) được Minuit in năm 1953, sau đó Alain Robbe Grillet trở thành cố vấn văn chương của Minuit trong 30 năm và Minuit giữ độc quyền in sách của Alain Robbe Grillet đến ngày nay.

Les Gommages tuy không mang lại tiếng vang đáng kể, nhưng được hai nhà phê bình thời danh là Jean Cayrol và Roland Barthes chú ý, viết bài khen ngợi; tác phẩm được giải Fénéon và Alain Robbe Grillet bắt đầu được mọi người biết đến.

*

Năm 1956, **Le Voyeur** (Kẻ Ròm Trộm) ra đời, gây nhiều sóng gió. Đây là tác phẩm chủ yếu của ông. Nhờ sự ủng hộ của các nhà phê bình nổi tiếng như Georges Bataille, Jean Paulhan, Maurice Blanchot, Roland Barthes, **Le Voyeur** được giải thưởng của các nhà phê bình "Prix des Critiques" (riêng Maurice Blanchot và Roland Barthes đã viết bài hết sức khen ngợi nhưng Gabriel Marcel, triết gia công giáo và thành viên có ảnh hưởng của hội đồng giám khảo, từ chối). Sách bán được vì gây scandale, phần lớn đều chê hoặc là tà dâm, hoặc cuốn truyện này không thể nào nhá nổi. Hoặc cả hai. Giới phê bình kinh điển Pháp kết tội nặng nề: Emile Henriot, nhà bình bút văn học của tờ Le Monde thời ấy, cho rằng Robbe Grillet bị bệnh tâm thần đáng tổng giam vào trại trừng giới (dĩ nhiên là sau này Henriot có duyệt lại quan điểm của mình).

Năm 1959, tác phẩm **La Jalousie** (Bức Màn Màn) ra đời, có thể xem như đó là ba tác phẩm chủ yếu, xây dựng nên "cõi viết" và "thế giới" Alain Robbe Grillet, một toàn bộ tác phẩm gồm hơn mười cuốn tiểu thuyết và cũng chừng ấy cuốn phim. Sự nghiệp điện ảnh bắt đầu năm 1960, khi Alain Robbe Grillet cộng tác với đạo diễn Alain Resnais, viết kịch bản cho phim **L'année dernière à Marienbad** (Năm ngoái ở Marienbad). Cuốn phim gây xáo động dư luận điện ảnh bấy giờ, mở màn cho một nền "điện ảnh mới", song song với nền "tiểu thuyết mới". Năm sau, tác phẩm đoạt giải Sư Tử Vàng ở Đại Hội Điện Ảnh Venice.

Năm 1963, Alain Robbe Grillet khai trương một thể loại mới: Thể loại tiểu thuyết điện ảnh và nghệ thuật đạo diễn với cuốn phim truyện **L'immortelle** (Bất Tử), đồng thời ông cho xuất bản cuốn tiểu luận **Pour Un Nouveau Roman** (Để Xây Dựng Một Nền Tiểu Thuyết Mới). Cuốn tiểu luận này đánh dấu giai đoạn "trưởng thành" của phong trào Tiểu

Thuyết Mới mà Alain Robbe Grillet được coi như "người lãnh đạo", lý thuyết gia, cùng với Claude Simon và Nathalie Sarraute, bắt đầu được mời diễn thuyết về tiểu thuyết ở Châu Mỹ La Tinh và các nơi khác.

Từ 1960 đến nay, Alain Robbe Grillet vừa làm phim vừa viết thêm 9 tác phẩm nữa. Cuốn cuối cùng, **Les derniers jours de Corinthe** (Những ngày cuối của Corinthe) xuất bản năm 1994. Ba tác phẩm cuối cùng thuộc vào loại ký sự, tạp văn.

Trong bảy năm gần đây, Alain Robbe Grillet hầu như ngừng viết, cuốn sách cuối cùng, thật sự tiểu thuyết là cuốn **Djinn** xuất bản năm 1981 cách đây 20 năm. Đột nhiên, tháng 10 năm nay, xuất hiện tiểu thuyết **La Reprise**. Tác phẩm đánh thức nền văn học Pháp, dường như ngủ gật trong nhiều thập niên, bởi các nhà văn của thế hệ trẻ, phần lớn đều quay về lối kể chuyện nhiều tình tiết, hấp dẫn, dễ hiểu, dễ đọc, dễ bán... Đã vắng bóng những tác phẩm có ảnh hưởng tư tưởng sâu xa trong văn học như **La Nausée** (Buồn Nôn) của Sartre hay **L'Etranger** (Người xa lạ) của Camus. Thời ấy đã xa rồi. Thật sự xa rồi.

Sự xuất hiện của **La Reprise** chứng tỏ Alain Robbe Grillet có thể "làm mới" lại những cái đã cũ, chuyển biến những cái "hồi xưa" khiến chúng trở thành "avant-garde", tiên phong của hồi nay. Alain Robbe Grillet là một tác giả khó đọc. Tuy nổi tiếng nhưng rất ít người đọc. Sách của ông sống được vì được in, được dịch khắp thế giới, nhưng số lượng trải dài trên thời gian. Còn thật sự ra, một cuốn như **La jalousie** (Bức Màn Mành), xuất bản năm 1957, chỉ bán được dưới 500 cuốn trong toàn bộ khối Pháp ngữ, năm đầu. Năm sau bán được khoảng 600. Và ngày nay, tùy năm, nhưng đồ đồng cũng chỉ bán được 5, 6 nghìn cuốn mỗi năm. Ngay cả tác phẩm mới nhất này, khi giới thiệu trên báo chí văn chương, người ta cũng chỉ đưa ra những bài phỏng vấn tác giả, rất ít người viết bài phê bình. Dường như họ ngại nói hớ, viết sai, có một sự thận trọng quá mức trong giới phê bình.

Tháng 10 vừa qua, trong chương trình văn học hàng tuần của một đài truyền hình Pháp, với sự góp mặt của các cây bút phê bình và các tác giả trẻ đang nổi tiếng, cả người phụ trách chương trình lẫn người tham dự đều có một ý ngầm nghi ngờ văn tài của Alain Robbe Grillet, tất cả đều muốn hỏi: Tại sao Alain Robbe Grillet không viết một cách "bình thường" như những người khác? Nếu ông viết "hay đến thế" thì tại sao không có nhiều bài phê bình sách mới của ông, mà chỉ có các bài phỏng vấn.

Hiện tượng này cho thấy một tác giả tầm cỡ như Alain Robbe Grillet mà cũng gặp những khó khăn trong một công chúng văn học được coi là "có trình độ cao" như công chúng Pháp.

Từ 1972, Tom Bishop mời Alain Robbe Grillet sang dạy ở đại học New York (ông tiếp tục công việc này tới 1997). Dạy về "mình". Về kinh nghiệm này, Alain Robbe Grillet viết: *"Dạy về tiểu thuyết và phim ảnh của mình thuộc cái mà người ta gọi là performing arts, nghệ thuật sân khấu, nghệ thuật trình diễn sống động. Không những tác giả phải chịu trách nhiệm toàn bộ tác phẩm của mình -đã là khủng khiếp lắm rồi- với một chút khoảng cách mà phê bình cho phép [hắn còn phải phê bình] những hình ảnh hay văn bản mà hắn đã sản xuất ra cách đây trên dưới 20 năm (khoảng cách nhỏ xiu, có thể ví với khoảng cách giữa một diễn viên trên sân khấu với vai trò hắn đang đóng), hắn còn phải phô trương trước mặt mọi người cái nhãn hiệu cầu chứng của hắn, nghĩa là một bộ mặt đích thực nhà văn, y chang khuôn đúc. Sự thể bối rối này vẫn còn đặt ra hôm nay, cho bất cứ một tiểu thuyết gia, tiểu luận gia hay triết gia nào.*

Tất cả tác phẩm của hắn chẳng bao lâu sẽ bị đặt trong cái viễn cảnh hai mặt xã giao và trào tếu: vừa phải có một bộ mặt ăn ảnh, vừa phải biết ăn nói trước micro.

Có một cái gì đó rất nhứt nhối cho kẻ cầm bút chỉ quen với những đập xóa và cô đơn, từ nay hắn sẽ không ngừng được xem, được đặt dưới ánh đèn, bị thu gọn lại trong tám hình trên băng hay trên bìa sách, với những lời tâm xàm của hắn trên báo, trên đài phát thanh, trên truyền hình. Hắn chỉ muốn quất vào mặt những độc giả độc đối, những khán thính giả tìm tiêu khiển, rằng: Những gì tôi muốn gửi đến các bạn là qua văn bản, chỉ qua văn bản, đừng chú ý đến hàm râu của tôi, các điệu bộ của tôi, những lời bù khú của tôi. Hãy bỏ cái hy vọng rôm là bạn sẽ khám phá ra một cái tôi cá biệt hơn, hay ho hơn, thành thật hơn, trong những buổi phỏng vấn vội vàng (lại còn được nguy trang hơn khi chúng được đưa lên mặt báo, bởi chúng đã mất đi tính chất cởi mở và nhẹ nhàng của lời nói) hơn là trên những trang viết dài mà tôi đã kiên trì, nhẫn nại tạo nên. Tác giả là một kẻ vô diện, mà giọng nói của hắn chỉ có thể truyền qua chữ viết, và hắn là kẻ "chẳng tìm ra chữ". (Angélique ou l'enchantement -Angélique hay phép bùa trù [trong tiểu thuyết], 1988, trang 204)

Những lời "tâm sự" trên đây của Alain Robbe Grillet nói lên phần nào "nỗi niềm" của một nhà văn Pháp khi được "trưng dụng" sang Mỹ. Nó cũng giải thích độ lệch giữa tác phẩm của một nhà văn và sự cảm nhận của một số công chúng có phương tiện nhưng không có thì giờ đọc, muốn "đốt giai đoạn" bằng cách mời nhà văn đến để "trình bày"

bản chất của họ, tác phẩm của họ. Độ lệch này còn biểu hiện trên một số tác giả khác, như trường hợp thuyết Déconstruction (Phá Cấu Trúc) dựa trên triết học của Derrida, rất được ưa chuộng bên Mỹ, mà Jean Yves Tardie trong cuốn **La critique littéraire au XX siècle** (Phê bình văn học thế kỷ XX) coi như là một trường hợp kỳ cục xuất khẩu và mô phỏng lý thuyết tư tưởng. Chúng tôi sẽ trở lại vấn đề này trong một dịp khác.

*

Tiểu Thuyết Mới tập hợp thành quả dài của con đường tư tưởng thế kỷ XX, cộng tác hai khái niệm nhân bản và cấu trúc: đặt con người vào vũ trụ vật thể.

Khái niệm vật thể này được tô đậm trong tác phẩm **La jalousie** (Bức Màn Màn), ở đây Alain Robbe Grillet chiếu tất cả người và vật lên bằng một cái nhìn trung tính, dung hòa, không thiên vị. Ngay cái tựa đề La jalousie đã mang tính chất tác hợp ấy: la jalousie trong tiếng Pháp vừa có nghĩa là ghen, vừa có nghĩa là bức màn màn. Nhưng nếu dịch sang tiếng Việt mà chọn nghĩa ghen thì không đúng với ý nghĩa của tác phẩm: Trong truyện Alain Robbe Grillet luôn luôn nhắc đến bức màn màn. Đây là tự truyện về đoạn đời ông sống ở Martinique, Robbe Grillet mô tả kỹ càng (theo cách mô tả trong **hiện tượng luận** của Husserl) căn nhà ông đã ở, trong có bức màn màn, ngoài có những cánh đồng chuối (Alain Robbe Grillet là kỹ sư canh nông chuyên trị bệnh chuối).

Truyện -thật ra không có truyện- viết về hai nhân vật A và Franck đối diện với nhau trong một bữa ăn (chiều, tối) và có thể họ đã qua đêm với nhau. **La jalousie** được viết như một bản giao hưởng tương tự như Boléro của Maurice Ravel. Mỗi đoạn khúc bắt đầu bằng:

*"Bây giờ, bóng cột...
"Bây giờ, bóng cột...
"Bây giờ, A đi vào phòng..."*

hoặc:

*"Đọc theo dòng tóc...
"Sâu trong thung lũng...
"Bây giờ, giọng nói của người tài xế...
"Bây giờ, nhà trống...
"Cả nhà trống trơn...
"Giữa bức tranh xám, còn đó...
"Bây giờ, bóng cột..."*

Những tần sóng này trở đi, trở lại, và mỗi lần mở ra một cảnh mới. Những cảnh này không xếp theo thứ tự thời gian mà xếp theo thứ tự của trí nhớ: tức là không có thứ tự gì cả.

Cảnh không cần nhiều, chỉ một vài màn được quay đi quay lại nhiều lần: phòng ăn, lan can, đậu chuối và vệt con rết chết dí trên vách...

Nhưng những cảnh ấy không chết, mỗi lần nhớ lại, nó lại có một đời sống khác, như thể sự vật có đó nhưng nó có không gian của nó, có thời gian của nó, nó di động chứ không ở "chỗ cũ", không "y như cũ". Người đọc là kẻ "voyeur", không biết "cái đêm" mà tác giả cho mình nhìn trộm, ghen tuông với cảnh thân thiết của hai người là đêm hay ngày, là hôm qua hay hôm nay, là ăn sáng hay ăn tối, họ uống khai vị (appétitif) hay hậu vị (digestif), chỉ biết mình là người "duy nhất" được tham dự vào cái không khí mơ hồ và bí mật ấy, một sự gì sẽ xảy ra, một tai nạn, một nỗi bất hạnh mà tác giả cố ý đẩy lùi vào bóng tối. Còn "họ", hai nhân vật chính A và Franck, họ có thật hay không? A ngồi đối diện với Franck, trò chuyện với Franck, hay chỉ ngồi một mình, độc thoại với chính mình, chiều qua, chiều nay, đêm sau, đêm trước...

Tất cả đều lu mờ như có một "bức màn màn" che ngang, màn màn của trí nhớ, của những khoảng đứt trong không gian và thời gian.

Tính chất bí mật này dần trải trên toàn bộ tác phẩm của Alain Robbe Grillet dẫn đến một sự lồi cuốn vượt quá sức mình mà người đọc không chống cự nổi. Tôi muốn nói người thật tình muốn đọc ông, còn những người chê văn ông khô khan, khó đọc, cứ lập đi lập lại hàng chục trang mỗi cảnh, có lẽ là vì chỉ đọc lướt, cho nên đã bị những hình ảnh cực kỳ tẻ nhạt và đa âm trong chữ nghĩa của ông đẩy vào cạm bẫy.

*

Tác phẩm **La reprise** -Quay Lại, trung thành với nguyên tắc của tiểu thuyết mới mà Alain Robbe Grillet đề ra trong cuốn *Pour un nouveau roman*. Nguyên tắc này có thể tóm gọn như sau: "*Tiểu thuyết không có một nguyên tắc gì cả mà mỗi cuốn tiểu thuyết là một tìm tòi mới, tạo ra một nguyên tắc mới.*" và Alain Robbe Grillet đã viết **La reprise** trong tinh thần nhìn lại, ngoái lại con đường mình đã đi để tạo ra một hướng đi mới. Tóm lại, ông đã nhìn lại *Ecole du regard* -trường phái cái nhìn- để tạo một cái nhìn mới về **Tân Tiểu Thuyết**.

Sự đổi mới **Tân Tiểu Thuyết**, hôm nay, của Alain Robbe Grillet trong tác phẩm mới nhất này là gì?

Trước tiên, ông tạo thêm nhiều chiều kích cho cách viết và cho nhân vật.

Về nhân vật, không còn mỗi nhân vật là một như trước nữa mà mỗi nhân vật trong **La reprise** là cái bóng của mình, và mỗi cái bóng ấy lại "sản xuất" ra một cái bóng khác, cứ thế nhân lên. Khởi thủy, nhân vật chính là bóng của tác giả, nhưng tự hân, nhân vật chính này cũng là kẻ đang ngồi kể chuyện mình, hân cũng là một loại tác giả phở bản. Và vì là tác giả nên hân lại tạo ra nhân vật của hân. Vì hân tạo ra nhân vật nên hân có quyền bắt đầu lại câu chuyện một cách khác... Nói khác đi, quyền nhìn lại, quay lại, viết lại... là đương nhiên trong tác phẩm **La reprise**. Hệt như khi thực hiện một cuốn phim, đạo diễn quay lại các scène tùy theo ngẫu hứng, tưởng tượng. Hệt như trí óc quay lại những màn đời trong quá khứ... tất cả những màn quay lại không hề có tính chất tuyệt đối, duy nhất, xác thực, mà ngược lại, tất cả đều đáng ngờ, đều có thể sai, có thể chối cãi được, có thể nói lại được... Những version, những thoại mà "kẻ kể" đang kể về một tình huống nào đó, không lấy gì làm chắc chắn. Ngoài ra còn có một kẻ đứng ngoài để chú thích những sai lầm cố ý hay vô tình của kẻ kể chuyện. Kẻ "chú thích" này có thể là chính Alain Robbe Grillet, hay là "bóng" của Grillet, là đồng tác giả, là nhân vật và là người đọc nữa...

Nói gọn lại, Alain Robbe Grillet trong **La reprise** đã tạo ra một thứ siêu nhân vật, rất phức tạp như thực tại con người.

Một siêu nhân vật như thế được đặt trong bối cảnh tiểu thuyết trinh thám gián điệp mà vai chính là một điệp viên mang nhiều căn cước khác nhau: Henri Robin, Boris Wallon, Mathieu Frank, Franck Matthieu, Walther von Brucke... Tay điệp viên này người Pháp, sinh ở Brest... có những hình ảnh ấu thơ ở Bretagne, có những kỷ niệm thiếu thời ở lycée Buffon ... như tác giả. Tay điệp viên này được gửi tới Berlin sau thế chiến thứ hai, một Berlin bị tàn phá trong những xung đột miền: Miền Pháp, miền Mỹ, miền Đông Đức, miền Tây Đức... Với nhiệm vụ bí mật "quan sát" một vụ ám sát để viết bản tường trình, nhưng hân lại rơi vào bẫy: hân bị bắt và bị kết tội giết người. Rút cục chính hân không biết: hân giết hay ai giết? Không khí Kafka, trong một Berlin cấm vận, bị hận thù, khủng bố phong tỏa, một Berlin bí mật pha trộn Nazi và cộng sản, KGB và SS, mà mỗi chi tiết được kể ra đều khả nghi, nhằm lẫn, không tin được... Câu chuyện sau triệt hạ câu chuyện trước. Chi tiết sau phản bác chi tiết trước, nhân vật xóa nhân vật, tạo ra một không khí phủ định tuyệt đối.

*

Từ những tác phẩm đầu như **Les Gommages** (Những cục tẩy), *Le voyeur* (Kẻ ròm trộm), không khí trinh thám luôn luôn hiện diện trong tác phẩm của Robbe Grillet. Với *La reprise*, Grillet lại càng trinh thám hơn như thể muốn chứng tỏ: bất cứ thể loại nào cũng có thể trở thành văn học, kể cả trinh thám, miễn là nó thám hiểm con người trong chiều sâu.

Sự thám hiểm chiều sâu đó bắt nguồn từ một cái nhìn triết lý, đến từ rất xa, từ Kierkegaard(2), triết gia Đan Mạch thế kỷ XIX, cha đẻ của triết học hiện sinh.

La reprise là tên một tác phẩm của Kierkegaard (nguyên tác là *Gjentagelsen*, trước đây được dịch là *La répétition* -Lập lại) trong đó Kierkegaard muốn chứng minh: Con người không thể sống hai lần một đoạn đời đã qua. Sự tìm lại những xúc động ngày xưa chỉ làm cho người ta đau khổ: Constantin Constantius nhân vật chính (hay chính nhà văn) đã đến Berlin lần thứ nhì để tìm lại cảm giác lần đầu, nhưng Constantin thất vọng: Những cảm tưởng, những rung động chính xác y như ngày xưa không tái tạo được. Ngược lại, nhà văn có thể từ những hình ảnh ngày xưa, tái tạo và đổi mới ngàn vạn lần những hình ảnh ấy trong tác phẩm nghệ thuật, đó là nguồn của vĩnh cửu, và là ý nghĩa sâu xa của hư cấu trong sáng tác.

Kierkegaard viết: "Quay lại (*reprise*) và hồi tưởng (*ressouvenir*) là cùng một vận hành, nhưng trong hai hướng trái ngược nhau: Bởi những gì mà ta hồi tưởng lại là đã qua rồi, đó là sự lập lại (*répétition*) hướng về phía sau, trong khi quay lại là hồi tưởng tiến lên phía trước."

Câu văn này của Kierkegaard được trích dẫn trên trang đầu cuốn *La reprise*, như cơ nguyên, là bùa hộ mệnh, như dấu triện cầu chứng phương cách sáng tạo tiểu thuyết của Robbe Grillet. *La reprise*, như vậy, không chỉ là một cuốn tiểu thuyết mà nó còn là cảm nạng nói lên cách sáng tác tiểu thuyết, một cuốn truyện ngụ ngôn cho thấy cách viết của tác

giả như thế nào.

Siêu nhân vật của Alain Robbe Grillet, tổ hợp cắt dán những hình ảnh chập chùng của quá khứ, những cảm giác, những hoang tưởng của nhiều đoạn đời, nhiều giấc mơ, nhiều ác mộng... đã trải qua hoặc đã tiếp nhận qua các tác phẩm mà kinh nghiệm sống chen lẫn kinh nghiệm "biết", trực tiếp và gián tiếp, tạo nên thực chất của hư cấu.

La reprise, quay lại những séquence cũ, các nơi chốn cũ, các nhân vật cũ, các kỷ niệm cũ, trong các tác phẩm cũ của Alain hay của ai khác rồi đem Grillet-hóa nó đi, tạo sinh cho chúng một đời sống mới, như thể ông viết lại các tác phẩm của mình với những phương tiện khác, như thể ông nhìn lại Berlin dưới những kỷ niệm khác: kỷ niệm của chính cậu bé Alain đã đến đây với mẹ lần đầu sau chiến tranh, kỷ niệm của Kierkegaard, hay kỷ niệm của Kafka... cả ba đều đến Berlin những thời trước. Tất cả những kỷ niệm ấy trụ vào một nhân vật, nhân nó lên và biến nó đi, khiến nó trở thành siêu nhân vật.

*

Những nhân vật trong tác phẩm của Alain Robbe Grillet không phải là "bà con" của nhau mà chúng là những bóng đúp của nhau. Những "cốt truyện" cũng vậy. Đề tài trinh thám, án mạng đã được viết nhiều lần. Tính chất trinh thám ở đây là sự điều tra về thực chất của con người, về những cái được gọi là "sự thật". Có thể có một sự thật đích thực không? Hay mỗi người nói một sự thật khác nhau? Alain Robbe Grillet thám hiểm các version ấy của sự thật trong con người trinh thám.

Tiêu thuyết **Les gommés** (Những cục tẩy) ra đời cách đây gần nửa thế kỷ cũng là một tiểu thuyết trinh thám.

Thám tử Wallas được "trên" gửi đến một quận lý điều tra về vụ ám sát (hay ám sát hụt) một nhân vật tên là Albert Dupont hay Daniel Dupont gì đó. Nhưng chính Wallas lại bị lạc vào một phố huyện mà mọi con đường đều quay tròn, đi hoài vẫn quay về chỗ cũ: Không khí Kafka lòng trong thế giới đồ vật Alain Robbe Grillet bắt đầu lộ diện trong tác phẩm "đầu tay" này. Một thế giới mà cá nhân bị mất đi trong thế giới đồ vật và sự vật: Bất cứ một "vật" gì cũng có thể có nhiều ý nghĩa, chúng có chất sống, có những bí mật riêng tư. Những con kênh phù thủy, những con phố mật vụ chứa đầy hoài nghi và khủng bố. Không khí khủng hoảng ấy được tạo ra từ cách đối chiếu sự vật và con người. Alain Robbe Grillet viết:

"Một người đàn ông to lớn đứng chình ình ra đó -lão chủ- cố gắng nhận diện mình giữa đồng bàn ghế ngổn ngang. Một hình ảnh bệnh hoạn nổi lên trên tấm gương dài treo lưng quầy rượu -lão chủ- mập ú, viêm gan, xanh xao trong bể cá vàng." (Les gommés, trang 11-12)

Lối tả vừa kỹ, vừa mờ, tạo ấn tượng tẩy xóa, làm mờ hồ một thực cảnh: người chủ tiệm đứng giữa đồng bàn ghế, một bên tường là bể cá vàng, phía đối diện là quầy hàng, có treo gương; tấm gương phản chiếu cảnh tiệm ăn có lão chủ đứng giữa một cách méo mó, bệnh hoạn. Lão chủ có mắc bệnh viêm gan không, hay là chính cái gương phản chiếu và phản trắc đã có ý dìm đầu lão vào bể cá vàng rồi làm méo mó và xanh xao đi cùng với rong rêu trong bể cá?

Tóm lại, những "cảnh thực" vào tay tác giả, trở thành tẩy xóa, mờ hồ, hoang loạn hơn qua cách tả. Và như thế, những tình huống cũng chung số phận. Một chi tiết về án mạng có thể nằm trong cục tẩy (trang 66). Nhưng cục tẩy cũng là cơ nguyên của việc xóa chi tiết ấy. Tóm lại tất cả đều có thể bị "tẩy xóa", nguy tạo, làm lại, và có lẽ đó là ý nghĩa sâu xa nhất của những chữ **Les gommés** (Những cục tẩy) mà Alain Robbe Grillet đã đặt cho tác phẩm.

*

Trong **La reprise**, Alain Robbe Grillet muốn viết lại Les gommés. Bối cảnh vẫn là một vụ ám sát. Nhưng lần này, vai chính không phải chỉ là một thám tử mang tên Wallas mà là một siêu nhân vật mang nhiều tên khác nhau, có những hành tung khác nhau, có những cuộc đời khác nhau, kể lại những sự thật khác nhau; và hành trình của hắn cũng qua một thế giới đồ vật đặc biệt: thế giới siêu đồ vật. Thế giới này được mô tả với giọng điệu như sau:

"Đi thẳng thì tới phòng đợi, phòng này thông với hai phòng khác đồ đạc sơ sài nhưng giống nhau như hai giọt nước, kiểu như một phòng được nhân đôi trong tấm gương lớn."

Phòng trong, trên cái bàn chữ nhật nâu nhạt, ba ngọn nến thấp sáng trên cây chúc dài già đồng. Một chiếc phô toi cũ, kiểu Louis XV bọc nhung đã sờn, có chỗ loáng bóng vì bẩn, có chỗ xám xịt vì bụi, đặt xéo trước bàn như đang chờ ai. Đối diện với tấm ri-đô rách cố gắng che dấu cái cửa sổ, là cái tủ lớn khẳm khiu không kiểu cọ, giống như cái hòm làm cùng thứ gỗ thông với cái bàn. Giữa cây chúc dài và cái phô toi, một tờ giấy trắng hình như hơi cựa quậy trên bàn, dưới ánh nến rung rinh. Lần thứ nhì trong ngày, tôi cảm thấy một ấn tượng mạnh như một kỷ niệm lạc lõng của tuổi thơ nhưng luôn thay đổi không thể nắm bắt được. Ấn tượng này cũng biến ngay sau đó."

Phòng ngoài không có ánh sáng, cũng không có nến trên chiếc chúc dài chân chì. Cửa sổ toác hoác không kính mà

cũng chẳng có khung. Khí lạnh bên ngoài và ánh trắng xanh xao tràn vào lẫn với ánh sáng phòng trong, một thứ ánh sáng mờ ảo ẩm cúng hơn nhưng bị loãng đi vì khoảng cách. Ở đây, hai cánh tủ há mồm để lộ những ngăn trống. Chiếc ghế pho toai thủng đệm bầy ra một khóm lông đen ngòm, lồi ra theo vết rách hình tam giác." (trích dịch trang 27-28)

Nghệ thuật của Alain Robbe Grillet, trong trích đoạn trên đây, là tạo sự di động, lập lờ của đồ vật: coi vậy mà không phải vậy. Hai căn phòng, lúc đầu bảo là giống hệt nhau nhưng thật ra không giống. Chúng cùng ở trí nhớ bước ra mà chúng lại có những chi tiết chính xác bất thường, chứa đựng một thứ ảo ảnh đục tình mờ ám: cái ghế pho toai bọc nhung đỏ, sồn bần, có vết rách hình tam giác thoi lông, cánh cửa sổ toác hoác, không kính, không khung, cái tủ giống cái hòm... Tóm lại, thế giới đồ vật ở đây là thế giới ma quái, chúng cũng có ký ức mập mờ, chúng cũng khả nghi và lưỡng diện như con người.

Một trích đoạn khác, Alain Robbe Grillet viết:

"Bỗng dưng tất cả lặng xuống. Và trong cái tịch lặng quá hoàn toàn, hơi đáng ngại đó, Franck Matthieu (hay Mathieu Frank cũng được, vì cả hai đều là tên) tỉnh dậy, không biết đã thiếp đi bao lâu, trong một căn phòng quen thuộc mà hắn có vẻ biết rõ từng chi tiết nhỏ, mặc dù cách bài trí này hắn không nhớ rõ đã thấy ở đâu, trong không gian nào, thời điểm nào... Trời tối. Tấm ri đô dày khép kín. Đối diện với cái cửa sổ vô hình (3) là bức tranh treo ở giữa tường.

Tường dán một thứ giấy xua, có sọc dọc, những vạch xanh xao, đen tối, viền trắng rộng độ năm, sáu phân, xen kẽ với những băng rộng cùng cỡ nhưng vàng vọt hơn. Những hình thù nhỏ li ti giống hệt nhau chạy dọc trên băng, nét vẽ trước kia chắc có thép vàng, nay đã xỉn. Không cần đứng dậy, Mathieu F. cũng có thể vẽ lại bằng ký ức cái hình thù nhập nhằng này: Đó là một bông hoa chạm giống như một loại đinh hương hay ngọn đuốc li ti, mà cũng có thể là một đoản đao, hay một con búp bê tí tẹo mà mình mây và hai chân chụm lại giống hệt lưỡi đao, hay cán đuốc, và cái đầu trở thành ngọn lửa hay nắm đao, hai tay hơi co lại, khum khum dơ về phía trước giống như cán đao hay đài đuốc chặn không cho chất lỏng lan xuống tay." (trích dịch trang 106-107)

Cách tả kỹ, mô tả theo hiện tượng luận, mà lại úp mở, tạo nên một không khí khả nghi toàn diện.

Tay điệp viên (bây giờ có tên là Franck Matthieu hay Mathieu Frank) tỉnh dậy trong một căn phòng ở nhà -giả dụ là của kẻ mà hắn được lệnh hạ sát. Nhà này bài trí toàn búp bê giả to bằng người thật. Bà chủ, vợ của kẻ đã hoặc sẽ bị giết, cho hắn uống một thứ độc dược hay nha phiến gì đó, khiến hắn cứ hết tỉnh lại mê, và mỗi lần tỉnh lại, hắn lại thấy mình trong một tình huống khác.

Trích đoạn trên đây cho thấy trạng thái nửa mê nửa tỉnh của hắn. Căn phòng Franck đang nằm, có những nét của những căn phòng hắn đã "biết" từ trước, có thể trong tuổi thơ, hay là căn phòng đầu tiên hắn đã đến Berlin với mẹ, cũng có thể là căn phòng mà Kierkegaard hay Kafka đã ở, Berlin, nhiều năm trước. Với những chi tiết quen thuộc: ri đô rách che cửa sổ giả... Những gì được mô tả vừa rõ, vừa mờ, vừa đúng, vừa sai như sản phẩm của trí nhớ bị lọc qua lăng kính nha phiến: một bông hoa chạm, một cánh đinh hương, một ngọn đuốc, một đoản đao, một con búp bê tí tẹo... Sự sáng suốt và nhầm lẫn của trí nhớ làm cho tất cả đều khả thể, tạo cho một sự vật có thể có nhiều "căn cước" khác nhau. Chúng cũng được nhân lên như những nhân vật, chúng cũng "siêu", cũng khả nghi và trinh thám, chúng cũng có thể "nhúng tay" vào tội ác, vào bí mật... Cứ như thế: một bức tranh khiêu dâm, một con búp bê lớn như người mẫu... trong một cái nhìn của kẻ đã bị chuốc nha phiến, có thể trở thành những hoạt cảnh bạo tàn, những màn khổ dâm, bạo dục, loạn luân, bất ngờ và phi lý nhất.

Alain Robbe Grillet muốn chúng ta nhận ra rằng có thể viết bất cứ "chuyện gì" trong tác phẩm. Miễn là viết làm sao cho có nghệ thuật.

Hai trích đoạn trình bày ở trên, phản ánh không khí mập mờ, khả nghi, rất đặc thù trong tác phẩm của Alain Robbe Grillet: Hai căn phòng cổ giống nhau như hệt, một hình thái sosie đã có trong các tác phẩm trước, được triệt để hóa trong **La reprise**.

Mở đầu là điệp viên Henri Robin bị một kẻ sosie (giống hệt) chiếm chỗ trên tàu hỏa. Hắn không hiểu hắn là hắn hay kẻ sosie là hắn. Rồi tới hiện tượng thứ nhì: Hai căn phòng giống hệt nhau, sáng tối đối chọi nhau: một chiếu sáng bằng nến, một không ánh sáng, cùng tỏa ra không khí mờ ảo, ám ảnh, hư hư thực thực. Thứ ba: Điệp viên là con trai của kẻ bị ám sát? Hắn là con nạn nhân hay hắn là thủ phạm? Thứ tư: Bà vợ kẻ bị ám sát giống hệt mẹ hắn. Thứ năm: Tay tổ công an hình như là hắn. Thứ sáu: Kẻ bắn hắn cũng mang tên của hắn. Thứ bảy: Hắn đứng xem đám ma của hắn như một kẻ bàng quang v.v... Máu chốt sáng tác của Alain Robbe Grillet khởi đi từ đây. Người kể chuyện nhặt từ ký ức của mình những mẫu quá khứ để từ đó, khởi viết, khởi tìm, khởi đi vào tác phẩm. Những nhân vật trong tiểu thuyết, những sosie, chỉ là "những yếu tố đã xuất hiện trong đời thực nhưng được biến đổi theo tưởng tượng, bị ảo

hóa qua kỷ niệm, rồi tái tạo bằng chữ viết. Bởi vì, điều quan trọng đối với nhà văn, không phải là những yếu tố tạo thành văn bản, văn bản không phải tờ giấy chứng nhận sự đích thực chân xác mà phản ánh cách tổ chức vận hành trong tác phẩm." (Alain Robbe Grillet trả lời phỏng vấn của Catherine Aargand, báo Lire, tháng 10/2001)

Robbe Grillet đã không nói điều gì khác với nguyên tắc sáng tác của muôn đời, trừ một điểm: Robbe Grillet luôn luôn tách rời quan niệm sáng tác kể chuyện cổ điển theo đường lối hiện thực xã hội. Sự chép lại y hệt hiện thực, đối với Grillet là đường lối xa hiện thực nhất. Nếu chúng ta tóm tắt "nội dung" các tác phẩm nổi tiếng của Alain Robbe Grillet như **Un régicide** (Kẻ giết vua), **Les gommages** (Những cục tẩy), **Le voyeur** (Kẻ ròm ròm)... thì thấy tất cả xoay quanh một án mạng.

Ở **Un régicide** có án mạng thực. Nhưng ở **Les gommages**, sự tẩy xóa sự thực đã khá rõ: Wallas, tay điệp viên đi điều tra về một vụ án mạng, lại luôn luôn bị làm, mọi dấu vết bị tẩy xóa, chính hắn bị lạc vào thế giới mà hắn tìm tòi.

Le voyeur (Kẻ ròm ròm) xoay quanh vụ ám sát một bé gái, có thể bị hãm hiếp trước khi bị giết. Mathias, kẻ làm ăng kêt, lại chính là kẻ khả nghi. Mathias là một gã bán rong đồng hồ trên một hải đảo. Chính hắn đã nhìn thấy bé gái lần đầu và có lẽ cũng là lần cuối. Giữa hai "lần" ấy, những gì đã xảy ra? Mathias kiểm điểm từng giây từng phút thời khóa biểu của mình ngày hôm ấy, có những khoảng trống đáng ngờ, không thể giải thích được. Mà cần gì phải giải thích? Tại sao lại phải giải thích? Với ai? Có ai hỏi đâu mà phải khai. Mathias là kẻ "ròm ròm" chính mình, kiểm thảo chính mình; mỗi cá nhân nào cũng có một chút Mathias ở trong: thử ròm ròm xem có bao nhiêu tội ác mà mình đã có thể làm mà không biết.

*

Tiểu thuyết **La reprise**, tổng hợp toàn bộ kỹ thuật viết của Alain Robbe Grillet:

Tính chất quay lại, nhìn lại, xuất hiện trong **La jalousie**, Bức màn mỏng, xuất bản năm 57, khởi đầu cho tiểu thuyết-điện ảnh. Và tiếp nối là những phim **L'année dernière à Marienbad** (Năm ngoái ở Marienbad) với Alain Resnais đạo diễn năm 60, rồi **L'immortelle** (Bất tử) do chính Alain Robbe Grillet thực hiện.

Quay lại -Reprise- chỉ là một hình thức trở lại quá khứ để sáng tạo ra cái mới. Quá khứ của hình ảnh, quá khứ của tâm thức, quá khứ của ảo giác. Mỗi nhân vật trong **La reprise** là một kết thành, không chỉ rút ra từ kỷ niệm, từ đời sống, mà cả từ những tác phẩm đã viết trước đây. Thế giới đồ vật mà Alain Robbe Grillet đã tạo ra từ tác phẩm đầu tiên, ở đây sống lại trong một trạng thái khác, một căn buồng, một chiếc ghế bành, một tấm đệm, một vết loang trên đá hoa, một mẩu vụn bánh mì, một bức tranh, một con búp bê, một con kênh, một cái bàn đồ, một con pho, một sợi dây, một con rết... mỗi đồ vật, sự vật đều hiện sinh, có đó, lù lù ra đó, không thể giải thích và không cần giải thích, đều tham dự vào các sự kiện xảy ra trong tác phẩm. Nhưng tất cả những hành vi, động tác ấy không xuất hành từ lối viết thông thường, mà xuất ra từ cái nhìn, cái nhìn này không kể, chúng chỉ tả trong một cách tả khác trước, nhà văn đề sự vật lên bàn, ngắm, mổ, xẻ, và chiếu ông kính vào những ngõ ngách bí mật của nó. Trích đoạn về hai căn phòng rất tầm thường, nhưng đọc kỹ sẽ thấy có vẻ gì rờn rợn, với cái ghế bành bọc nhung đỏ nhẵn bóng vì bợn bẩn, với cái cửa sổ không kính, không khung, với cái bàn giống như hòm. Với cái tủ toác mồm trong rỗng, với cây chúc dài chân chì không nên, với vết rách hình tam giác để lộ khóm lông đen lún phún... Grillet là làm lạnh gáy người đọc bằng những sự vật rất tầm thường nhưng ngòi bút của ông đã tạo cho chúng một ma lực bạo dục khổ dâm không chỉ ở những đoạn "chính thức" mô tả mà ở ngay cả những đoạn không "chủ ý". Những mê loạn, những ám ảnh, đôi trụy hay cao cả đều cuốn tròn trong cái "búi" bông bong mà con người và sự vật hiện sinh, chung sống, độc lập và bí mật, mỗi "kẻ" một cõi.

Cuối cùng, có thể nói trong suốt sự nghiệp bốn mươi năm, Alain Robbe Grillet đã chỉ viết đi viết lại một tác phẩm. Đó là viết về mình. Về hành trình một người đi tìm mình, điều tra về mình. Án mạng chỉ là cái cớ để điều tra. Điều tra những hành vi của mình, của con người trăm mặt. Những ngã đường mà nhà văn tìm kiếm, tra khảo, dường như không bao giờ tới đích. Và đó cũng là ý nghĩa sâu xa của sáng tác: Nghệ sĩ không bao giờ tới đích. Bởi vì nếu đã tới đích rồi, thì không còn gì để nói, để viết, để sáng tác nữa...

Thụy Khuê
Paris tháng 11/2001

Chú thích:

(1). Trả lời phỏng vấn của Jacques Henric, báo Art Press, số 88, tháng 12/1984, đăng lại trong **Le Voyageur**, trang 445-446. **Le Voyageur** tập hợp những bài báo và bài phỏng vấn trên báo của Alain Robbe Grillet từ 1947 đến 2001.

(2). Kierkegaard và Nietzsche là hai triết gia đầu tiên nhắc triết học ra khỏi cõi huyền vi của vũ trụ để trở về với con người. Kierkegaard đã đối chất với hệ thống chủ quan, phổ quát của triết học Hegel bằng sự hiện hữu của cá thể: một cá thể mang những niềm đau và nỗi hoang mang, đối diện với tự do, trách nhiệm, và những lầm lỗi của mình.

(3). Trong đoạn văn trích ở trên, Alain Robbe Grillet có nói đến chiếc ri-đô rách cố gắng che dấu cái cửa sổ. Trong một đoạn văn khác, ông cho biết cửa sổ đó là một cửa sổ giả: chỉ vẽ khung trên tường. Nhưng những phòng (có cửa sổ, giả, thật) này có thể chỉ là một.

© Copyright Thuy Khue 2001